

УДК 338.91

ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЕЛИЩНОЇ МЕРЕЖІ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наталія Дністрянська¹, Борис Жулканич²

¹ Національний університет “Львівська політехніка”,
вул. Генерала Чупринки, 130, 79057, м. Львів, Україна

² Ужгородський національний університет,
вул. Університетська, 14, 88000, м. Ужгород, Україна

Обґрунтовано демографічне значення селищ міського типу як особливої категорії поселень. Основні демографічні параметри мережі селищ міського типу Львівської обл. розкрито в розрізі чотирьох смуг розселення – Північномалополіської, Центральної, Передгірської та Гірської. Запропоновано показник рівня демографічної ваги селищних мереж як відношення густоти населення, що проживає в селищах міського типу, до густоти населення загалом. Розраховані значення рівня демографічної ваги є найвищими в Північномалополіській та Гірській смугах розселення. У Центральній та Передгірській смугах розселення за високої густоти селищ рівень демографічної ваги селищної мережі є низьким, що виявляється і в незначній частці селищного населення в міському населенні. Аналіз демографічних параметрів селищної мережі Львівської обл. підтвердив її значний потенціал у процесах подальшої урбанізації регіону, проте за умови його успішного економічного розвитку.

Ключові слова: селище міського типу, демографічне значення мережі селищ міського типу, смуги розселення населення у Львівській обл., густота селищ міського типу, людність селищ міського типу.

Збалансованість мережі розселення кожного регіону суттєво залежить від сукупного географічного потенціалу селищ міського типу, які є з'єднувальною ланкою між сільськими і міськими поселеннями. Тобто оптимальні міжпоселенські співвідношення і зв'язки залежать від здатності селищ виконувати, по-перше, функції центрів обслуговування сільської місцевості, а по-друге, бути середовищем урбанізації та субурбанізації. У структурі сукупного географічного потенціалу селищ важливо виокремити демографічний потенціал, який є базовим ресурсом їхнього розвитку та індикатором стану мережі поселень цієї категорії загалом. Визначення місць послаблення та місць зміцнення демографічного значення селищної мережі важливе для визначення тенденцій трансформації розселення регіону.

Первинними показниками, які характеризують демографічне значення мережі селищ міського типу якоїсь території, є їхня середня людність, густота та частка селищного населення в структурі міського загалом. Для визначення місця селищної мережі в розселенні населення доцільно визначити й інтегральний показник рівня демогеографічної ваги поселенської мережі загалом, розглядаючи його як відношення густоти населення, яке проживає в селищах міського типу, до густоти всього населення регіону, помножене на 100 %. Для оцінки демографічного значення селищної мережі та розміщення селищ міського типу Львівської обл. в різних частинах регіону демографічні показники поселень цієї категорії необхідно проаналізувати не лише в контексті їхнього

розміщення за адміністративними районами, а й за чотирма основними внутрішньо-регіональними смугами (районами) розселення (Північнотрипільська, Центральна, Передгірська та Гірська), які є своєрідними ареалами територіального скупчення міст, селищ і сіл, вирізняючись однорідністю і щодо заселення, і щодо розміщення поселень. Наявність таких внутрішньо-регіональних відмінностей у Львівській обл. зумовлена особливостями заселення, впливом природних умов (басейнів рік, особливо Дністра та Західного Бугу, рельєфу, насамперед вплив Карпат і Передкарпаття), політико-адміністративних та соціально-економічних чинників. І хоча всі чотири поселенські смуги суттєво відрізняються за розмірами, вони відображають об'єктивні внутрішньо-обласні відмінності розселення, а тому дослідження структури селищної мережі регіону саме в такому розрізі реально розкриває характерні особливості розміщення і демографічної значущості селищ. Дослідження географії поселень у розрізі смуг розселення, зумовлених, зокрема, поширенням басейнів рік, має в українській географії давні традиції (праці Г. Величка [1], М. Дольницького [2], М. Русова [3] та ін.), однак у сучасній суспільно-географічній науці їх використовують недостатньо з огляду на абсолютизацію парадигми систем розселення.

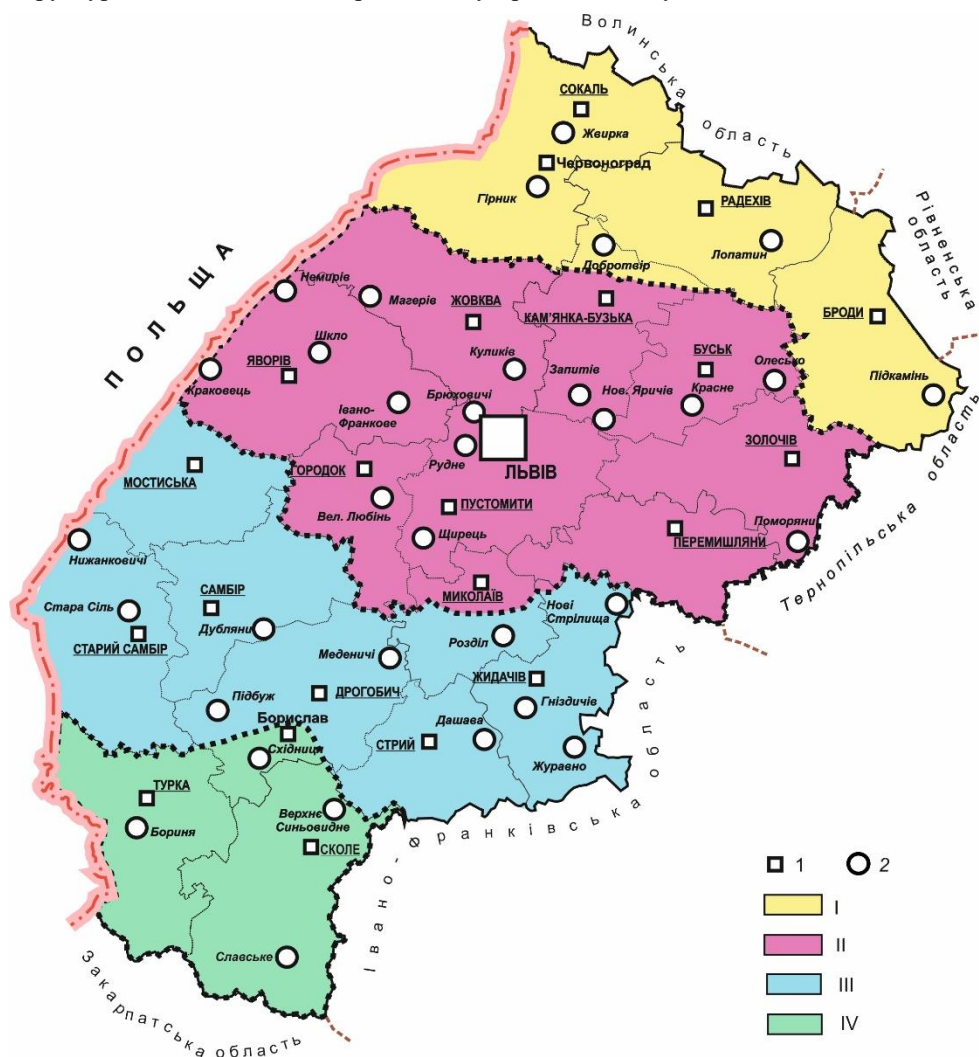
Становлення, розвиток та функціонування мережі селищ міського типу Львівської обл. безпосередньо визначене основними структурними співвідношеннями в розселенні регіону, які сьогодні формують одне дуже велике місто Львів, три середні міста (Дрогобич, Червоноград, Стрий), 18 малих міст, людністю від 10 до 50 тис. осіб, 22 дуже малі міста, людністю до 10 тис. осіб, а також 34 селища міського типу й 1850 сіл [4]. З огляду на взаєморозміщення міських поселень, їхні історико-географічні особливості та взаємозв'язки, а також з урахуванням поширення міських агломерацій, виділяють чотири смуги (райони) розселення (див. рисунок). У структурі поселенських смуг можна виділити центральну вісь розселення або функціональне ядро, яке творять найбільші поліфункціональні центри чи агломерації.

Ядром центрального району розселення є моноцентрична Львівська міська агломерація, яка сформувалася внаслідок потужного соціально-економічного зростання міста Львова. У структурі агломерації важливу роль відіграють міста Винники, Городок, Дубляни, Пустомити, а також селища міського типу Брюховичі, Рудне, Івано-Франкове, Куликів, Запитів.

До ядра центрального поселенського району тяжіє більшість міст та селищ міського типу Буського, Городоцького, Жовківського, Золочівського, Кам'янка-Бузького, Перемишлянського, Пустомитівського та Яворівського районів. У Львівській міській агломерації зосереджено близько 20 % міських поселень області і 60 % міського населення, що поряд з особливостями розташування підтверджує її центральну роль у функціонуванні львівської обласної мережі розселення. Саме в центральному районі розселення розміщена і найбільша кількість (15) селищ міського типу області: Брюховичі, Великий Любін, Івано-Франкове, Запитів, Краковець, Красне, Куликів, Магерів, Немирів, Новий Яричів, Олесько, Поморяни, Рудне, Щирець, Шкло. Однак з огляду на значну густоту міст, великий демографічний потенціал Львова, частка селищного населення в структурі всього міського в межах цієї смуги розселення є найменшою і становить лише 6 %.

Міські поселення передгірської частини Львівської обл., які формують окрему поселенську смугу, тісно взаємозв'язані між собою й історією заселення, і комунікаційно. Зміцненню взаємозв'язків між поселеннями сприяло їхнє розміщення в Передкарпатті,

економічна історія, а також низка суспільно-географічних чинників, зокрема, існування в довоєнні і повоєнні роки (1939–1959) Дрогобицької обл. У центрі Передгірської смуги розселення є Дрогобицько-Бориславська міська агломерація, а також міста міжрайонного значення – Самбір і Стрий. Основною з'єднувальною ланкою цієї поселенської смуги є вісь Стрий–Дрогобич–Самбір. У межах Передгірської смуги розселення розміщено 10 селищ міського типу: Дашава, Дубляни, Гніздичів, Журавно, Меденичі, Нижанковичі, Нові Стрелища, Підбуж, Розділ, Стара Сіль. Частка селищного населення в структурі міського, як і в Центральній смузі розселення, тут незначна і становить 7,2 %.

Смути розселення населення в Львівській області:
I – Північнотернопільська, II – Центральна, III – Передгірська, IV – Гірська;
1 – міста, 2 – селища міського типу
Bands of population settlements in Lviv region

До основних центрів розселення передгірського району тяжіють і населені пункти Гірської смуги розселення (головно, це поселення Турківського і Сколівського районів). Гірська смуга розселення виділяється спільністю історії заселення та структури розселення, проте внутрішньо слабо пов'язана, тому поселення цієї смуги тяжіють до Самбірського, Стрийського та Дрогобицького міжрайонних центрів розселення. У гірській місцевості Львівської обл. є лише чотири селища міського типу (Бориня, Верхнє Синьовидне, Славське, Східниця), водночас частка селищного населення від усього міського є найвищою в області (17,4 %).

З огляду на більшу віддаленість від Львова та низку спільних історико-географічних передумов особливостями виділяється і Північномалополіська поселенська смуга, основу якої становлять поселення Бродівського, Сокальського і Радехівського районів, а також Червоноградсько-Сокальська міська агломерація (перебуває на стадії формування), до якої тяжіють селище Добротвір Кам'янка-Бузького р-ну та деякі міські поселення південної частини Волинської обл. Консолідаційним центром цієї смуги розселення є місто Червоноград – найбільший центр вугільної промисловості Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. У цьому районі розміщено п'ять селищ міського типу (Гірник, Добротвір, Жвирка, Лопатин, Підкамінь), їхня частка в міському населенні становить 11,3 %.

Розрахунки низки показників розміщення селищ міського типу та демографічної ваги селищних мереж (див. таблицю) засвідчують, що найвища густина селищ міського типу в центральній частині області значно перевищує відповідні значення в північній та південній частинах регіону. Попри близькість деяких показників розміщення, середня людність селищ Центральної поселенської смуги є найбільшою в області, а Передгірської – найменшою. Гірська частина області виділяється невисокою густиною селищ та найнижчою густиною селищного населення, та водночас і найвищою часткою селищного населення в міському населенні загалом, що можна пояснити, зокрема, низьким рівнем урбанізації цієї частини області.

Регіональні відмінності демографічних параметрів та густоти селищ міського типу у Львівській обл.

Поселенські смуги (райони) Львівської обл.	Кількість селищ міського типу	Густина селищ (кількість на 1 тис. км ²)	Середня людність селищ, тис. осіб	Частка населення селищ в міському населенні, %	Густина всього населення, осіб на 1 км ²	Густина селищного населення, осіб на 1 км ²	Рівень демогеографічної ваги селищної мережі
Львівська область загалом	34	1,4	3,6	7,5	117,0	5,1	4,4
Південна Гірська	4	1,5	2,6	17,4	49,2	3,7	7,5
Передгірська	10	1,5	2,5	7,2	108,4	3,7	3,4
Центральна	15	1,9	3,9	6,0	172,9	7,3	4,2
Північно-малополіська	5	1,2	3,7	11,3	71,7	4,5	6,3

Незважаючи на високу густоту селищ у Центральній та Передгірській смугах розселення, демографічне значення селищних мереж, як засвідчує рівень демографічної ваги, є у цих частинах найнижчим через високу густоту населення загалом, насамперед високу концентрацію міського населення. Так само найменшою є і частка населення селищ міського типу в Центральній та Передгірській смугах від усього міського населення. Послаблює демографічну вагу селищних мереж у цих поселенських смугах і відсутність селищ у Перемишлянському та Мостиському районах. Відповідно, найвищою за рейтингом є демографічна вага селищної мережі у гірській частині області, друге місце за цим показником належить півночі регіону. Тобто в гірських районах, унаслідок низької густоти міст демографічне значення селищ зростає, проте з огляду на потреби обслуговування сільської місцевості їхня кількість тут недостатня, що, однак, компенсоване високою густотою селищ міського типу та міст безпосередньо в передгірській смузі. Це також стосується північно-східної частини Львівської обл.

Отже, Львівська обл. виділяється доволі суттєвою диференціацією демографічного значення мережі селищ міського типу за чотирма смугами розселення. Водночас демографічні параметри селищної мережі, зокрема, висока густота селищ міського типу та їхня низька середня людність, відображають незавершений і дещо застиглий рівень урбанізованості регіону, у тому числі певну невідповідність територіальних форм розселення кількісному розподілу населення на сільське і міське. Така ситуація є, з одного боку, сприятливою передумовою для подальших процесів урбанізації, формування мережі центрів соціально-економічного обслуговування сільської місцевості, особливо в передгірській і центральній частинах регіону, де густота селищної мережі є високою, а демографічна вага низькою, проте з іншого, – розкриває депресивний стан їхнього соціально-економічного розвитку. Тобто мережа селищ міського типу Львівської області має достатній демографічний потенціал для забезпечення подальших необхідних процесів урбанізації регіону за умови його нової економічної модернізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Величко Г. І.* Географічні умови розвитку міст на Україні // Зап. укр. наук.-досл. ін-ту географії та картографії. Харків : ДВУ, 1930. Вип. 2. С. 139–188.
2. *Дольницький М.* Селитби міського типу в Підкарпатській Русі // Доктор географії Мирон Дольницький / [за ред. проф. О. Шаблія]. Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 302 с.
3. *Русов М.* Типи сільських селищ у полудневій частині Галичини. К., 1915. 23 с.
4. Статистичний щорічник Львівської області за 2015 рік. Ч. 2. Міста та райони Львівської області. Львів : ГУС у Львівській області, 2016. 248 с.

REFERENCES

1. Velichko, G. I. (1930). Heohrafichni umovy rozvytku mist na Ukraini. *Zapysky ukr. nauk.-doslidnoho in-tu heohrafii ta kartohrafii*, 2, 139–188 (in Ukrainian).
2. Dolnytskyi, M. (2003). *Selytby miskoho typu v Pidkarpatskii Rusi*. In Shablii, O. (Ed.). *Doktor heohrafie Myron Dolnytskyi*. Lviv: Vydav. tsentr LNU imeni Ivana Franka, 302 s. (in Ukrainian).
3. Rusov, M. (1915). *Typy silskykh selyshch u poludnevii chastyni Halychyny*. Kyiv. 23 s. (in Ukrainian).
4. Statystychnyi shchorichnyk Lvivskoi oblasti za 2015 rik. (2016). *Mista ta raiony Lvivskoi oblasti*, 2. Lviv, 248 s. (in Ukrainian).

Стаття: надійшла до редакції 09.09.2016

доопрацьована 13.10.2016

прийнята до друку 24.11.2016

DEMOGRAPHIC POTENTIAL OF URBAN VILLAGE NETWORK OF LVIV REGION

Natalia Dnistrianska¹, Borys Zhulkanych²

¹ *Lviv Polytechnic National University,
General Chuprynka St., 130, UA – 79057 Lviv, Ukraine*

² *Uzhgorod National University,
Universitetska St., 14, UA – 88000 Uzhgorod, Ukraine*

Demographic importance of urban village as special category of settlements is grounded. Basic demographic indicators of urban village network in Lviv region are disclosed in the context of the four settlement bands – North-Malopoliska, Central, Foothills and Mountainous. It is suggested to consider an indicator of the demographic weight of settlement networks as the ratio of the density of population living in the urban village to the density of urban population in general. It is estimated that the highest value of the demographic weight is in North-Malopoliska and Mountainous settlement bands. There is a high density of urban village in Central and Foothills settlement bands of Lviv region. In spite of that, level of demographic weight of the settlement network is low. It is manifested in a small proportion of urban village population in the urban population. Analysis of demographic parameters of urban village network in Lviv region confirmed its great potential in the further urbanization of the region, but in case of its successful economic development.

Key words: urban village, demographic value of urban village network, population settlement bands in Lviv region, urban village density, number of population in urban villages.